

14. Sveikas, sveteli!

- Prieš skaitydami tekstą, užpildykite 1 ir 2 lentelės skiltis („Ką žinau apie lietuvių svečiavimosi tradicijas“ ir „Ką tikiuosi sužinoti iš teksto“).

<i>Ką žinau apie lietuvių svečiavimosi tradicijas?</i>	<i>Ką tikiuosi sužinoti iš teksto?</i>	<i>Ką sužinojau nauja?</i>

- Perskaitykite tekstą ir užpildykite 3 lentelės skiltį („Ką sužinojau nauja“).

Sveikas, sveteli!

(apie svečius, svečiavimąsi ir vaišes)

Lietuvoje, kaip ir daugelyje pasaulio kraštų, svečiavimosi, viešėjimo, vaišių papročiai seni ir tvirti. Senovės lietuvių vaišingumą, pagarbą iš svetur atvykusiam, dosnumą ne kartą minėjo svetimtaučiai keliautojai, kitų šalių pasiuntiniai, lankę mūsų šalies valdovus. Antai Petras Dusburgietis (XIII–XIV a. kryžiuočių ordino kapelionas) rašė, kad lietuviai patys nevalgo išrankaus maisto, bet „svečiams visą galimą vaišingumą parodo ir nėra namuose valgių ir gėrimų, kurių jiems pamainomis nepatiektų“.

Panašių tradicijų laikėsi ir paprasti miestiečiai, ir kaimo gyventojai. XIX–XX. a. šaltiniai liudija tradiciją džiaugsmingai priimti kiekvieną pakeleivį, suteikti nakvynę, pavalgydinti nereikalaujant jokio atlygio. Jei pakeleivis pasiūlydavęs pinigų, lietuvis tai laikęs įžeidimu. Svetingumas mūsų tautai ne tik norma, bet ir vertybė, siekiamybė: pirkion (į pirkios sieną) indėk tilto grindą – svetinga bus [pirkia].

Lietuviškas žodis *svečias*, *svetys* pirmiausia reiškia „svetimas“, o tik paskui – „atvykėlis, nenamiškis, svetimšalis“. Ir jis atspindi vieną iš svarbiausių priešybių *savas/svetimas*, *šis pasaulis/ anas pasaulis*.

Lietuviai itin gerbė „svečius iš anapus“ – protėvius. Juos per rudeninį mirusiųjų minėjimo laikotarpį, per Kūčias, žemės darbų apeigas ar kitomis progomis net kviesdavosi į svečius, į pirtį, keldavo jiems vaišės. Seniau (taip pasakojama lietuvių sakmėse) – senuku, elgeta, pakeleiviu persirengęs į svečius užsukdavęs ir pats Dievulis. Žmonės jo neatpažindavę, o jis tikrindavęs, kaip jo kūriniai gyvena, ir doruosius, teisuolius apdovanodavęs, o piktuosius, gobšuosius bausdavęs.

Kad svečiui – arba viešniui – teikta ypatinga reikšmė, rodo daugybė iki šiol nepamirštų svečio atvykimą buriančių ženklų. Tikėtasi jų sulaukti, jei pastebėdavo prausiantis katiną, namuose ant siūlo benusileidžiantį vorą, jei gaidys ant vartų užgiedodavo. Sakydavo, kad jeigu miegas ima – svečių ateina, jeigu valgant kas užsikosti – svetimas atskuba, iš pečiaus žarija iššoka – bus piktas svečias. O jeigu valgant iškrenta šakutė – ateis moteris, jei šaukštas ar peilis – vyras. Jei pirmadienį bus svečių, bus ir visą savaitę. Pamačius lauktą svečių ateinant ar atvažiuojant, skubėta pasitikti į kiemą, prie vartų.

Pagal tradiciją kiekvienas ne tų namų žmogus pravėręs duris – svečias: artimi ir tolimi giminės, kaimynai, elgetos, visai nepažįstami pakeleiviai. Visi svečiai yra priimami: sodinami prie stalo garbingiausioje vietoje, vaišinami. Iš toliau atvykę giminės, kiti svečiai paprastai buvo vaišinami geresniu maistu (kiaušiniais, kiaušiniene, sūriu, sviestu, dešra...) ir gėrimu (arbata, midum, alum...), kaimynai ir giminės, su kuriais dažniau matomasi, – kasdieniais valgiais.

Svarbiausia lietuviškų, ypač aukštaitiškų vaišių ypatybė, būtinybė ir šeiminių pareiga – kuo labiau svečius raginti, prašyti ir prašyti, kad ragautų, valgytų. Jei grįžęs pasakys: „Visko buvo, tik prašymo nebuvo“, – žinok, vaišės buvo prastos.

Kai kurios šeimos apeigos be svečių visai negalėjo įvykti, jie privalomai kviešti, kad būtų vieši įvykio (vestuvių, krikštynų) liudininkai, kad pasidalytų džiaugsmu ir atsakomybe, kad dovanomis ar net labiau linkėjimais, gražiais žodžiais, geru nusiteikimu suteiktų laimingą tolesnio gyvenimo kryptį.

Lietuvoje būta ir ypatingų svečių pakvietimo ceremonijų. Pavyzdžiui, į vestuvės kiekvieną asmeniškai išradingomis kalbomis kviesdavo kviesliai, gražiai pasipuošę, su lazdomis.

Jei atėjęs randi valgančius, reikia sveikintis: „Skalsink, Dieve“, „Skalsa“, „Sotink, Dieve“, „Skanaus“. Jei šeiminkai atsako „prašom“, reiškia, kad esate kviečiamas prie stalo, jei išgirstate „ačiū“ – pavaišinti nebūsate. Galima išgirsti ir šmaikštesnių atsakymų: „Dievas telieka, o tu pro šalį“, „Jei atsinešei, tai sėsk ir sotink“, „Šaukštai po pietų“...

O svečiui tiktų ateiti ne tuščiomis rankomis – be pyrago ar sūrio ir butelio į svečius nevažiuok. Vis dėlto nederėtų pamiršti, kad svečių sutinka pagal drabužius, išleidžia pagal protą.

Kiekvienos proginės vaišės turėjo „savo“ valgius ir gėrimus. Iš kalendorinių švenčių bene didžiausias vaidmuo iki šiol išlikęs Kūčių stalui, ypatingu būdu dengiamam (paklojus šieno po balta staltiese), kuriam ruošama ne mažiau kaip dvylika pasninko patiekalų, turinčių simbolines reikšmes (iš jų svarbiausi – kūčiukai, avižų kisielius, aguonpienis, žuvis ir t. t.), laikomasi nustatytos jų valgymo tvarkos. Labai gausiai, mėsiškai, riebiai, su privalomu patiekalu – blynais – vaišinamasi per Užgavėnes. Ne mažiau turtingas ir puošnus Velykų stalas – čia margučiai, pyragai, veršienos, kiaulienos kepsniai.

Nuo seno Lietuvoje vaišės nebuvo įmanomos be alaus, midaus, vėliau – stipresnių gėrimų. Ir visiškai neįsivaizduojama, kad būtų geriama be tam tikrų ceremonijų: kreipimosi į kaimyną, prašant išgerti, užsveikinant jį žodžiais: „Į sveikatą“, „Būk sveikas“. Atsakoma „Ačiū“, „Ačiū už sveikatą“ arba pajuokaujama (norint atsisakyti) „Sveikata tai man, o alus – tau“.

Svečiui irgi reikia atsiminti patarlę: „Ateik belaukiamas – išėik bemylimas“ ir neužsibūti. O išeinantį svečių šeiminkui reikia išlydėti – nors iki slenksčio, o mylimus ir gerbiamus – iki

kiemo vartų. Ir būtinai lauktuvių įdėti. Jei svetys ar viešnia atsisveikina ir eina pro duris, tai namiškiai taria: „Palydėsiu, kad dienos neišneštum“.

Lietuvoje sakytą: „tas ne svečias, kurį duona užkepa“ (t. y. kuriam svečiuojantis suvalgoma duona ir kepama nauja). Jei Jums taip nutiks, tai duonos galia visam laikui tapsite savi.

*Pagal Vidą Šatkauskienę, Nijolę Marcinkevičienę (Lietuvos liaudies kultūros centras),
<http://baltica.llkc.lt>*

► *Atsakykite į klausimus:*

1. Ką Petras Dusburgietis rašė apie svečiavimąsi Lietuvoje?
2. Kuo autorė argumentuoja teiginį: „Svetingumas mūsų tautai ne tik norma, bet ir vertybė, siekiamybė“?
3. Iš kokių ženklų būdavo galima sužinoti, kad apsilankys svečių?
4. Kaip svečiai būdavo vaišinamai?
5. Kaip paaiškintumėte pasakymą apie vaišes „Visko buvo, tik prašymo nebuvo“? Ar tai teigiamas, ar neigiamas įvertinimas?
6. Kodėl svečiai būdavo kviečiami į šeimos šventes?
7. Kaip suprantate pasakymus „Dievas telieka, o tu pro šalį“, „Jei atsinešei, tai sėsk ir sotink“, „Popiet šaukštai“?
8. Ką galite pasakyti apie gėrimo papročius?
9. Kodėl reikia išeinantį svečių išlydėti?

Žodžiai

burti, buria, būrė pagal ką nors aiškinti ateitį ar nežinomus daiktus, pranašauti, spėti
išlydėti, išlydi, išlydėjo paeiti drauge su išvykstančiu asmeniu iki kurios nors vietos
išrankus, -i kuris daug renkasi

įžeidimas vyr. garbės ir orumo užgavimas

krikštynos mot., dgs. šventė ir vaišės krikšto proga

kvieslys vyr. asmuo, kviečiantis į šventę (dažniausiai į vestuves)

nakvynė mot. vieta nakvoti,; apsistojimas nakties poilsiui

pakeleivis, -ė vyr., mot. keleivis, kuris keliaudamas kur užaina

pamaina mot. mainymasis, keitimasis

pirtis mot. namas ar patalpa, skirta maudytis

protėvis vyr. prosenelis – senelių senelis

ragauti, ragauja, ragavo bandyti skonį

raginti, ragina, ragino prašyti ką daryti

sakmė mot. pasakojamosios tautosakos kūrinys, kuriame aiškinama pasaulio ir įvairių gamtos reiškinių kilmė, vaizduojamas žmogaus susidūrimas su mitinėmis būtybėmis

svetingumas vyr. vaišingumas, mokėjimas priimti svečius

vaišės mot. valgiai, duodami svečiams; kitų duodamas valgis

vaišingas, -a mėgstantis vaišinti, gerai vaišinantis

viešėti, vieši, viešėjo būti svečiuose pas ką ar kur

viešnia *mot.* moteris, atėjusi į svečius